

УДК 796.5

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ
 ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
 ТУРИСТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Р.М. Лозинський

Львівський національний університет
 імені Івана Франка

Досліджено історичні особливості розвитку та територіальну організацію туристичної освіти в незалежній Україні. Виділено і проаналізовано етапи становлення в державі туристичної освіти, її сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Охарактеризовано найважливіші центри туристичної освіти.

Ключові слова: туризм, туристична освіта, туристична індустрія, фахівець з туризму, менеджмент.

Якісна туристична освіта є важливою запорукою гармонійного розвитку туристичної галузі в Україні. Зокрема, наявність фахівців високої кваліфікації у галузі туризму вагомо сприяє інноваційно-інвестиційному спрямуванню розвитку туристичної індустрії в державі та регіонах. Наукові дослідження туристичної освіти дають можливість встановити генезис найважливіших її сучасних проблем і визначити шляхи їх подолання, що й визначає актуальність статті.

Метою статті є дослідження історії розвитку та територіальної організації туристичної освіти в незалежній Україні. Головними завданнями були виділення і аналіз етапів становлення в Україні туристичної освіти, її сучасного стану, проблем і перспектив розвитку, характеристика головних центрів туристичної освіти в державі.

Інформаційною основою написання статті були: публікації відомих українських фахівців із проблем педагогіки туризму, історії туризму в Україні, в тому числі історії туристичної освіти [4; 7]; законодавство України у сфері туризму,

нормативні акти установ і відомств, що пов'язані з розвитком туристичної галузі в Україні [1; 5, 6]; Інтернет-ресурси, зокрема, відомості інформаційної системи «Конкурс» щодо вступ до вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації [2], а також інтернет-сторінки провідних українських вищих навчальних закладів туристичного профілю.

Впродовж тривалого періоду в Україні повноцінної туристичної освіти не було, що було зумовлено передусім особливостями розвитку туристичної галузі в колишньому Радянському Союзі, нерозвиненістю мережі туроператорських і турагентських фірм, внаслідок неринкового характеру економіки в колишньому СРСР, значною роллю самодіяльного туризму. Усе це не створювало особливої потреби у фахівцях з менеджменту туризму. Цілісної системи підготовки кадрів з туризму не було, підготовка здійснювалася здебільшого на спеціалізованих курсах. Важливою складовою туристичної освіти було навчання громадських туристських кадрів для самодіяльного туризму. Головним центром туристичної освіти в Україні напередодні розпаду СРСР був Українській навчально-методичний центр (УНМЦ) у системі Федерації профспілок України. Історія цього закладу розпочалася з Республіканських туристичних курсів, заснованих 1972 р. у Києві. У 1982 р. на базі цих курсів було створено Українську філію Всесоюзного Інституту підвищення кваліфікації працівників туристично-екскурсійних організацій, який у 1989 р. реорганізовано в Українській навчально-методичний центр [7].

З проголошенням незалежності України та переходом економіки до ринкових умов господарювання, поступово почала зростати потреба у фахівцях з туризму різноманітного профілю, що стимулювало розвиток туристичної освіти у державі. В історії туристичної освіти незалежної України, на наш погляд, можна виділити

чотири етапи: 1991–1996 рр.; 1997–2003 рр.; 2003–2010 рр., з 2011 р.

На першому етапі, в перші роки незалежності, держава перебувала у стані економічної кризи. Кризові явища охопили й туристична галузь, що, відповідно, не викликало надто великої потреби у фахівців з туризму. В цей період відбувалася реорганізація, відповідно до нових суспільних умов, створених у радянський період установ, закладів і організацій, пов'язаних з туристичною освітою. Було засновано також перші приватні навчальні заклади, що спеціалізувалися з підготовки фахівців для туристичної галузі. Зокрема, в 1992 р. УНМЦ набув статусу Українського інституту туризму (з 1996 р. – Інститут туризму Федерації професійних спілок України), в 1994 р. він отримав право на здійснення освітньої діяльності за III-м рівнем акредитації [4]. В 1992 р. засновано Донецький інститут туристичного бізнесу (ДІТБ) приватної форми власності.

Другий етап у розвитку туристичної освіти характеризувався доволі швидким зростанням її популярності. Ліцензію на підготовку фахівців з туризму в цей період щороку отримували до десяти, а іноді й більше нових вищих навчальних закладів. Важливою особливістю цього етапу було те, що підготовка фахівців з туризму здійснювалася здебільшого у межах напрямку «Менеджмент». На цьому етапі до процесу підготовки фахівців туризму активно залучаються класичні університети. Наприклад, ще у 1997 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка на кафедрі географії України розпочалася підготовка фахівців з менеджменту туризму.

Розвитку туристичної освіти в Україні наприкінці 90-х років ХХ ст. вагомо сприяло також поступове поліпшення економічної ситуації, в тому числі й в туристичній галузі. Туризм став одним з пріоритетних напрямків економічного розвитку держави, що було відображено у прийня-

тому ще в 1995 р. Законі України «Про туризм» [1]. Важливим стимулом у розвитку туристичної освіти стало встановлення особливих вимог до кадрового забезпечення працівників туристичних фірм у ліцензійних умовах щодо здійснення господарської діяльності у сфері туризму: наявність у керівників туристичних фірм вищої освіти у галузі туризму (або стажу роботи); наявність певної кількості фахівців у штаті туроператорських і турагентських фірм з вищою освітою у галузі туризму (або стажу роботи). Ці вимоги до кадрового забезпечення залишилися незмінними впродовж багатьох років попри постійні зміни ліцензійних умов ведення господарської діяльності у сфері туризму наприкінці 90-х років ХХ ст. – у перше десятиліття ХХІ ст.

Третій етап у розвитку туристичної передусім пов'язаний з впровадження в державі нового напрямку підготовки фахівців – «Туризм». Зростання популярності туристичної освіти зрештою зробило очевидним необхідність введення до переліку напрямів підготовки фахівців у вищих навчальних закладах окремого напрямку, пов'язаного виключно з туризмом. Відповідно, в 2002 р. до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 1997 р. № 507, було введено напрям 0504 «Туризм» [5]. За короткий період він став надзвичайно популярним, ввійшов до переліку напрямів з яких щороку був найвищий конкурс серед абітурієнтів. Впродовж декількох наступних років ліцензію, що надавала право на підготовку фахівців з цього напрямку, отримало десятки вищих навчальних закладів.

Четвертий, сучасний, етап у розвитку туристичної освіти характеризується деяким зменшенням її популярності, що, з одного боку, можна пояснити певним на-

сиченням ринку туристичної освіти, а з іншого, – зменшенням загальної кількості абітурієнтів в Україні у зв'язку з досягненням віку навчання у ВНЗ осіб, народжених у середині 1990-х рр., в період піку демографічної кризи в державі.

На сьогодні в державі про підготовку кадрів для сфери туризму і готельного господарства декларують близько 150 вищих навчальних закладів першого-четвертого рівня акредитації. Перелік закладів третього і четвертого рівнів акредитації, що готують фахівців за спеціальністю «Туризм» з базовою (бакалавр) та повною (спеціаліст, магістр), освітою є значно вужчим, він включає понад 50 вищих навчальних закладів.

У 2011 р., за матеріалами інформаційної системи «Конкурс», вищі навчальні заклади здійснювали набір фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра на спеціальність «туризм» за двома шифрами: 6.020107 і 6.140103. Шифр 6.020107 спеціальність «туризм» мала відповідно до «Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 [6]. У цей період спеціальність «туризм» входила до напрямку підготовки «Культура». Новий шифр 6.140103 спеціальність «туризм» отримала у травні 2010 р., коли внаслідок внесення змін у зазначену вище постанову, ця спеціальність стала частиною напрямку підготовки «Сфера обслуговування».

У більшості держав Європи туристична освіта здебільшого розвивається за т. зв. бінарною системою, коли поряд з кафедрами туризму в класичних університетах, функціонують також спеціалізовані заклади, вузько зорієнтовані на підготовку фахівців у галузі туризму [3]. Така ж ситуація склалася в Україні, де, з одного боку, є декілька профільних вищих навчальних

закладів, підготовка фахівців з туризму для яких є базовим напрямом (або одним з базових), а також велика кількість інших навчальних закладів, де також представлено цей напрям підготовки.

Вузько спеціалізованих на туризм ВНЗ небагато, головне спрямування підготовки студентів у таких закладах зазвичай відображене в їх назві. Серед вищих навчальних закладів третього і четвертого рівнів акредитації в Україні на сьогодні існує лише декілька закладів, орієнтованих передусім на туризм: Київський університет туризму, економіки і права, Львівський інститут економіки і туризму, Донецький інститут туристичного бізнесу, Інститут туризму Федерації професійних спілок України.

Впроваджено першого десятиріччя ХХ ст. було впроваджено підготовку студентів за спеціальністю «туризм» в більшості класичних університетах України. Відомими осередками підготовки фахівців з туризму є Київський, Львівський, Харківський, Прикарпатський, Запорізький національні університети. Широко спеціальність «туризм» представлено також в педагогічних університетах й інститутах України, а також у вищих навчальних закладах загальноєкономічного та культурологічного спрямування. Оскільки туристична освіта вважається престижною освітою, в переліку закладів, що готують фахівців з туризму, доволі значною є частка приватних закладів.

В територіальній організації вищої туристичної освіти в Україні доволі розвинутою є мережа відокремлених факультетів і філій найвідоміших столичних і регіональних університетів України. Виділяється тут передусім Київський національний університет культури і мистецтв, який має філії або факультети, що мають окремі ліцензії на підготовку фахівців з туризму в 16 містах України. Київський національний торговельно-економічний університет має свої інститути у Вінни-

ці, Харкові, Чернівцях. Загалом, чимало відомих регіональних ВНЗ мають свої навчально-наукові та наукові підрозділи у невеликих містах, де здійснюють підготовку фахівців із туризму. Проте, здебільшого ці підрозділи окремих ліцензій на надання освітніх послуг не мають.

Вищі навчальні заклади, що здійснюють прийом студентів на спеціальність

«туризм» є майже у всіх регіонах України, за винятком Житомирської і Рівненської областей (табл. 1). У Київській, Кіровоградській, Полтавській областях, а також у м. Севастополі туристичну освіту надають філії відомих столичних університетів, у місцевих вищих закладах напрямку спеціальності «туризм» наразі не відкрито.

Таблиця 1

Розподіл ліцензованого обсягу підготовки фахівців за спеціальністю «туризм» (шифри 6.020107 і 6.140103) за регіонами України в 2011 р. (за матеріалами інформаційної системи «Конкурс»)

Регіони України	Ліцензований обсяг підготовки фахівців			Кількість закладів, що мали спеціальність «Туризм»	
	Денне навчання	Заочне навчання	Разом	Всього	В т.ч. філій та інших підрозділів
АР Крим	240	250	490	4	3
Вінницька область	130	130	260	2	1
Волинська область	75	50	125	2	1
Дніпропетровська область	140	140	280	2	1
Донецька область	190	190	380	3	1
Житомирська область	–	–	–	–	–
Закарпатська область	175	125	300	4	1
Запорізька область	235	235	470	3	1
Івано-Франківська область	240	200	440	3	–
Київська область	100	100	200	1	1
Кіровоградська область	90	90	180	1	1
Луганська область	125	155	280	2	–
Львівська область	265	255	520	4	1
Миколаївська область	180	180	360	2	1
Одеська область	230	115	345	4	1
Полтавська область	90	90	180	1	1
Рівненська область	–	–	–	–	–
Сумська область	60	–	60	1	–
Тернопільська область	175	130	305	3	–
Харківська область	280	280	560	5	2
Херсонська область	120	90	210	2	1
Хмельницька область	50	–	50	1	–
Черкаська область	250	190	440	5	1
Чернівецька область	120	120	240	2	1
Чернігівська область	135	135	270	2	1
м. Київ	1210	930	2140	11	–
м. Севастополь	50	50	100	1	1
Усього	4955	4230	9185	71	22

Найбільшим центром туристичної освіти в Україні є Київ, у ньому в 2011 р., за матеріалами інформаційної системи «Конкурс», прийом на спеціальність «Туризм» здійснювався в 11 вищих навчальних закладах 3–4 рівнів акредитації, а сумарний ліцензований обсяг прийому становив майже 2140 місць.

Фахівців з туризму готують майже усі найвідоміші столичні «вищі»: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київський національний торговельно-економічний університет, Національний транспортний університет, Національний авіаційний університет, Київський національний університет культури і мистецтв й ін.

До найбільших центрів туристичної освіти відносяться також Харків, Львів, Запоріжжя, Черкаси, Сімферополь, Івано-Франківськ, Миколаїв, Одеса. Зокрема, у Харкові фахівців з туризму готують п'ять закладів: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харківський національний економічний університет, Харківська національна академія міського господарства, Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Харківський факультет менеджменту і бізнесу Київського університету культури. У Львові ліцензії на підготовку фахівців з туризму мають Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський інститут економіки і туризму, Львівський державний університет фізичної культури, Львівська філія Київського національного університету культури і мистецтв. З 2012 р. підготовку фахівців з туризму планує здійснювати також Національний університет «Львівська політехніка» (на базі приєднаного Львівського державного ін-

ституту новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола). У Запоріжжі фахівців з туризму готують Запорізький національний університет, Запорізький національний технічний університет, Запорізький факультет Київського національного університету культури і мистецтв, у Черкасах – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаський державний технологічний університет, Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, Черкаський факультет менеджменту і бізнесу Київського університету культури, у Сімферополі – Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Кримський факультет Київського національного університету культури і мистецтв, Кримський факультет Запорізького національного університету, в Івано-Франківську – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Приватний вищий навчальний заклад «Галицька академія».

Осередками туристичної освіти в Україні є здебільшого є обласні центри. Винятком є лише міста Біла Церква, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Мукачеве і Умань, де також є вищі навчальні заклади, що готують фахівців з туризму. Усього в 2011 р. заклади, що мали ліцензії на підготовку бакалаврів за спеціальністю «туризм», були в 28 містах держави.

Найбільший в Україні ліцензований обсяг прийому студентів на туристичну спеціальність в 2011 р. мав Київський національний університет культури і мистецтв – 1000 місць (500 місць на денній формі навчання і 500 – на заочній). Ще від 150 до 300 місць було надано кожній філії (або інституту) цього університету в інших містах України. Всього цей заклад, разом з факультетами і філіями у інших містах, мав 4070 місць ліцензованого обсягу при-

йому студентів на спеціальність «туризм» денної і заочної форми. Це становило 44 % від загалу ліцензованого обсягу прийому студентів на туристичну спеціальність в Україні. Всі інші вищі навчальні заклади мають на порядок менший ліцензований обсяг прийому студентів на туристичну спеціальність.

Крім Київського національного університету культури і мистецтв, найбільший ліцензований обсяг прийому студентів на туристичну спеціальність мають Національний авіаційний університет і Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (по 300 місць, 150 – на денній формі та 150 – на заочній), Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Запорізький національний технічний університет і Львівський національний університет імені Івана Франка (по 200 місць, 100 – на денній формі та 100 – на заочній).

Обсяг державного замовлення на спеціальність «туризм» в Україні невеликий. Усього в 2011 р. він становив близько 570 місць, тобто лише 6 % від загального ліцензованого обсягу. До 80 % обсягу державного замовлення фахівців припадає на денну форму навчання. Близько половини вищих навчальних закладів в Україні, що здійснюють підготовку фахівців з туризму, державного замовлення узагалі не мають. Причому, в цьому переліку є не лише приватні, але й чимало державних закладів. У тих вищих навчальних закладах, де є державне замовлення на підготовку фахівців з туризму, воно здебільшого становить лише 10–20 місць.

Найбільший обсяг державного замовлення на спеціальність «туризм» в 2011 р. мав Київський національний університет культури і мистецтв – 60 місць (45 для студентів денної форми навчання і 15 – заочної). У Київському національному торговельно-економічному університеті

обсяг державного замовлення становив 25 місць (20 денної і 5 – заочної). Крім цього, у Вінницькому торговельно-економічному інституті Київського національного торговельно-економічного університету було ще 25 місць, у Чернівецькому торговельно-економічному інституті Київського національного торговельно-економічного університету – 15, Вінницькому торговельно-економічному інституті Київського національного торговельно-економічного університету – 10 місць.

У 2011 р., крім Київського національного університету культури і мистецтв та Київського національного торговельно-економічного університету, обсяг державного замовлення становив 20 і більше місць лише в десяти вищих навчальних закладах України: Одеському державному економічному університеті (30 місць) Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (25), Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (25), Львівському інституті економіки і туризму (22), Національному авіаційному університеті (20), Таврійському національному університеті імені В.І. Вернадського (20), Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (20), Закарпатському державному університеті (20), Львівському державному університеті фізичної культури (20), Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна (20 місць).

Територіальна організація туристичної освіти України почасти пов'язана з територіальними особливостями розвитку туристичної галузі в державі. Зокрема, значний розвиток системи туристичної освіти в Карпатському регіоні України, а також в південних приморських регіонах зумовлений значною мірою туристичною спрямованістю господарства цих регіонів.

У багатьох вищих навчальних закладах

України туристичну освіту й далі надають не лише за спеціальністю «Туризм», а й у межах напряму підготовки «Менеджмент». Зокрема, Донецький інститут туристичного бізнесу та Інститут туризму Федерації професійних спілок України здійснюють підготовку фахівців з туризму лише в межах напряму «Менеджмент». Донедавна, до відомих осередків туристичної освіти, що здійснювали підготовку в межах напряму «Менеджмент», відносилася також Міжрегіональна академія управління персоналом, відома завдяки своїм численним філіям майже у всіх регіонах України.

На сьогодні можна стверджувати, що період найбільшої популярності туристичної освіти в Україні вже минає. В 2011 р. високий конкурс на спеціальність «Туризм», зберігся лише на заході України (де найбільшою є кількість абітурієнтів), натомість в інших регіонах держави кількість поданих заяв абітурієнтами була значно меншою, порівняно з попередніми роками.

Найближчим часом, на наш погляд, слід очікувати таких змін в системі туристичної освіти в державі:

- зменшуватиметься кількість абітурієнтів, що прагнутимуть здобувати туристичну освіту. Пов'язана ця тенденція, по-перше, із загальними зменшеннями кількості випускників середніх навчальних закладів в державі, по друге, із деяким зменшенням зацікавленості туристичною освітою, внаслідок поступового насичення цього сегменту освіти.

- зменшиться кількість вищих навчальних закладів, що готують фахівців з туризму, передусім коштом невеликих приватних закладів, що не витримують конкуренції з боку потужніших закладів;

- туристична освіта найефективніше розвиватиметься в головних осередках підготовки цього напряму фахівців для

господарства держави – спеціалізованих закладах туристичного профілю та деяких найвідоміших університетах України та її регіонів.

Важливим етапом у розвитку туристичної світи буде проведення в Україні й Польщі в 2012 р. Чемпіонату Європи з Футболу (ЄВРО-2012). Якщо справдяться прогнози щодо суттєвого зростання кількості туристів в Україну по завершенню цього спортивного заходу, якщо цей чемпіонат надасть нового поштовху в розвитку туризму, – тоді слід очікувати збереження високого рівня популярності туристичної освіти. Якщо ж ефект у туристичній галузі від ЄВРО-2012 виявиться короткотривалим і не матиме значного впливу на подальший розвиток туристичної індустрії, в Україні слід очікувати зменшення популярності туристичної освіти, своєрідного «розчарування» в туризмі, що, відповідно, висуватиме нові вимоги до закладів туристичної освіти щодо мінімізації негативних наслідків цього явища.

Література

1. Закон України «Про Туризм» [Текст] // Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 31. – С. 241; 2001 р., № 32. – С. 172.
2. Інформаційна система «Конкурс» : [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://vstup.info/>.
3. Пальчук М.І. Современные тенденции профессионального туристического образования в странах ЕС : [Текст] / М.І. Пальчук // Мат. Міжнар. н.-п. конф. «Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи» (22–25 травня 2006 р.) : Зб.наук. праць. – К., 2006. – С. 42–47.
4. Педагогіка туризму: Навч. посіб. [Текст] / В.К. Федорченко, Н.А. Фоменко, М.І. Скрипник. – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 296 с.
5. Про внесення змін до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : Наказ Міністерства

освіти і науки України № 241 від 08.04.2002 р. : [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0854-04>.

6. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 : [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1719-2006-%EF>.

7. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні : Навч. посіб. : [Текст] / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. / [Передмова В.А. Смолія]. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с.

Lozynskyy R.M. HISTORY OF DEVELOPMENT AND TERRITORIAL ORGANIZATION OF TOURIST EDUCATION IN UKRAINE. *History of development and territorial organization of tourist education in independent Ukraine are investigational. The stages of becoming of tourist education in the state, the modern state, territorial organization, problems and prospects of development are distinguished and analyzed. The main centers of tourist education are described.*

Keywords: tourism, tourist education, tourist industry, specialist on tourism, management.

Лозинский Р.М. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ. *Исследованы исторические особенности развития и территориальную организацию туристического образования в независимой Украине. Выделены и проанализированы этапы становления в государстве туристического образования, его современное состояние, проблемы и перспективы развития. Охарактеризовано главные центры туристического образования.*

Ключевые слова: туризм, туристическое образование, туристическая индустрия, специалист по туризму, менеджмент.